

**Anthroponyms that are formed from the names of precious stones
and minerals in Uzbek and English languages**

Radjabova Dilnoza Anvarovna

Senior teacher of TATU named after Muhammad al-Khorezmi

Ўтган асрнинг 60-70-йиллари орасида тилшуносликнинг “ономастика, ономасиология” деб юритиладиган йўналиши жадал ривожланди. Ономастика тилнинг атоқли отлар тизимини тадқиқ қиладиган тилшуносликнинг махсус соҳаси бўлиб, тилдаги атоқли отларни, уларнинг пайдо бўлиши, мотиватив асосларини, семантикаси, лисоний структурасини тадқиқ қилади. Ономастика аслида грекча сўз бўлиб, “*ном берши санъати*” маъносини билдиради [1].

Ономастика муаммоларига бағишлаб мақолалар тўпламлар нашр этилди, илмий изланишлар олиб борилди. Жумладан, охириги йилларда ўзбек тилшунослигининг алоҳида бўлими бўлган “Ономастика” йўналиши бўйича янги илмий тадқиқотлар амалга оширилди ва бу соҳада анча ютуқларга эришилди. Бироқ ҳали тадқиқ этилмаган бир қатор масалалар мавжуд. Шу кунга қадар ўзбек ономастикасида хрематонимлар, мифонимлар, гемеронимлар, фалеронимлар, геонимлар, ороним, патроним, дигтоним, эргонимлар каби бир қатор ономастик birlikлар махсус тўпланмаган ёки кам таҳлил қилинган.

Хрематонимлар ономастиканинг энг қизиқарли бўлимларидан бири бўлиб тилшуносликнинг ушбу соҳаси моддий маданият объектлари (қимматбаҳо тошлар, қуроллар, мусиқа асбоблари)га берилган номларни ўрганиш билан шуғулланади.

Қимматбаҳо тош ва маъданлар дунёси бой. Ҳозирги кунда фанга 2000 дан ортиқ минераллар маълум.

<https://confrencea.org>

Қимматбаҳо тошларни ўрганувчи минералогиянинг соҳаси Edelsteinkunde деб номланади.

“Қимматбаҳо тош” лексемасига инглиз тилидаги “precious stone, gem, gem stone” лексемалари, рус тилида эса “благородный камень, драгоценный камень” лексемаларига мос келади.

Қимматбаҳо тошларнинг номланиши турли нуқтаи назардан ўрганилиши мумкин: маданий, эстетик, мифологик, астрологик, тиббий ва бошқалар. Бир бирига ўхшамайдиган қимматбаҳо тош ва маъданларни лингвистик жиҳатдан таҳлил ва тасниф қилиш энг мураккаб жараён ҳисобланади.[2]

Кишилар қадимий даврлардан бери баъзи нодир металллар, маъдан, тошлар, масалан, дур, зумрад, олтин, лаъл, марварид, маржон, ложувард, ёқут ва бошқалар чақалоқни касалликлардан, бало офатлардан асрайди деб билишган. Мана шу эътиқодга кўра болаларга (кўпроқ қиз фарзандларга) Дурдона, Дурбек, Зумрад, Гавҳар, Олтиной, Марвад (Марварид), Ёкутой, Маржонбиби, Лаълихон каби исмлар берилган. Кейинчалик бу номлар гўзаллик, нафосат, азизлик, кадр-қиммат маъноларини ҳам ифодалайдиган бўлган.

Э.А.Бегматовнинг “Ўзбек тили антропонимикаси” номли монографиясида қимматбаҳо тош номларига кўйилган ўзбек исмларига мисоллар берилган. Муаллиф монографияда ўзбек антропонимларининг тарихи, исм бериш билан боғлиқ урф-одатлар, эътиқодлар, исмларнинг ўзига хос луғавий, маъноний ҳамда грамматик тузилиши, ясаиш хусусиятлари билан боғлиқ маълумотларни берган. Жумладан ўзбек исмларининг таркиби қандай тип лексемалардан ташкил топгани тасниф этилган.

Масалан Олтин, Олтиной, Тилла, Марварид, Маржон, Биллур,

<https://conferencea.org>

November 20th 2022

Инжубека, Олмосхон, Кумуш, Кумушбека, Зарбувиш, Заргул, Ложувард, Жавохир, Жавхар, Забаржат, Мунчок, Қандил, Ғазна, Ҳақиқ (қимматбаҳо қизил рангли тош), Сирға, Сирғабой, Узук каби ўзбек исмлари баъзи тақинчоқлар қимматбаҳо нарсалар номи лексик семантик гуруҳига мансуб бўлган. Исмлар бир томондан қимматли, ноёб тушунчасини англатадиган, иккинчи томондан нафосат, кўркамлик тушунчасини ифода этадиган нарсалар, буюмлар номига нисбат бериб ясалган: Ёмбихон, Инжу, Инжубека, Кумуш, Кумушбека, Кумуштой, Олмосхон, Олтин, Олтиной, Тиллохон, Тиллабой, Узук, Узукхон, Биллур, Биллурой ва бошқалар[3].

Инглиз тилшунослигида ҳам асосан ономастика соҳасининг икки йўналиши бўлган антропонимлар ва топонимлар бўйича илмий изланишлар олиб борилган. Бироқ ономастика фанининг бошқа йўналишлари етарлича ўрганилмаган.

Инглиз номшунослигида қимматбаҳо тош ва маъданлар номига атаб қўйилган кўплаб исмларни учратиш мумкин.

Мисолларни кўриб чиқайлик. *Amber* (анбар) қизларга қўйиладиган исм бўлиб "amber," жавохир ёки яшил ранг деган маъноларни англатади. Аслида бу сўз арабча *anbargris* (*ambergris*) сўздан олинган бўлиб, китдан олинадиган парфюмерия маҳсулотларини тайёрлашда ишлатиладиган ёғли хушбўй модда. *Amethyst* ярим қимматбаҳо тош (аметист) номига атаб қўйилган исм бўлиб, грекча "amethystos"- "маст эмас, хушёр" деган маънони билдиради. Бу тош мастликдан ҳимоя қилиш қобилиятига эга деган қадимий эътиқодни ифодалайди. *Annetae* инглизча қўшма от бўлиб, французча *Anne*, "яхшилик, назокат" ва *Maie* "марварид, маржон" деган маънони билдиради. *Beryl* исми ҳам "берил" тош номига қўйилган бўлиб, аслида грекча "beryllos" сўздан олинган ва бу барча яшил тошлар учун қўлланиладиган сўздир. *Coral* ҳам

инглизларда тез тез учрайдиган ном бўлиб, лотинча “corallium” яъни “майда силлиқ тош” маъносини билдиради. Бундан ташқари *Diamond* ёки *Diamanda* (олмос), *Crystal*(биллур), *Emerald* (зумрад), *Fairuza* (феруза), *Maegan*(марварид) ва бошқа кўплаб инглиз номлари қимматбаҳо тош ва маъданлар номига атаб қўйилган[4].

Юқоридаги мисоллардан шуни кузатиш мумкинки ўзбек ва инглиз тилида кишиларга ном қўйишда қимматбаҳо тош ва маъдан номларидан кенг фойдаланилади. Бундан мақсад бир томондан чақалоқларни турли касаллик бало офатлардан сақлаш бўлса, бошқа томондан бу исмлар гўзаллик, нафосат, азизлик, кадр-қиммат каби маъноларда қўлланилади.

Адабиётлар

1. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии. М.: Наука, 1988. С. 96.
2. Николашвили М.Н. Номинация драгоценных камней в русском языке:этимология функционирование типологияю. Дисс. канд. филол. наук. – М.,2012. – 199 с.
3. Э.А.Бегматов. Ўзбек тили антропонимикаси// Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси “Фан” нашриёти.Тошкент.2013.- Б.110-181
4. http://www.20000-names.com/jewel_names_gem_names_female.htm